

banon under Fuad Chehab 1958-1964" (MES, II [1967], s. 211-226); "Fâhrüddîn ve'l-fikretü'l-Lübânîyye" (*Eb'âdü'l-kawmiyyeti'l-Lübânîyye*, ed. Antuan Kazan, Cünye 1970, s. 85-111); "The Lebanese Identity" (*Journal of Contemporary History*, VI [1971], s. 76-86); "The Sayfas and the Eyalet of Tripoli, 1517-1640" (*Arabi-ca*, XX [1973], s. 25-52); "The Secret of the House of Ma'n" (*IJMES*, IV [1973], s. 272-287); "Beirut under the Young Turks, as Depicted in the Political Memoirs of Salim Ali Salam" (*Les arabes par leurs archives [XVI-XXe siècles]*, ed. J. Berque, D. Chevalier, Paris 1976, s. 193-215).

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Salîbî, *Ṭâ'irun 'alâ Sindiyâne: Müzekirât*, Amman 2002; a.m.f., "Hat die Bibel doch nicht recht?", *Der Spiegel*, XXXVIII, Hamburg 1985, s. 190-207; A. Havemann, "Geschichte und Geschichtsschreibung im Libanon: Kamâl Şalîbî und die nationale Identität", *Gegenwart als Geschichte: Islamwissenschaftliche Studien: Fritz Stepat zum fünfundsechzigsten Geburtstag* (ed. A. Havemann – B. Johansen), Leiden 1988, s. 225-243; Hañîl Ahmed Hañîl, *Mevsû'atü a'lâmi'l-'Arabi'l-mübdî'in fi'l-ğarni'l-'iştirin*, Beyrut 2001, II, 681-685; Abdurrahim Abu Husayn, "Kamal Salibi, 1929-2011", *Review of Middle East Studies*, XLV/2, Washington 2011, s. 297-299 (ayrıca müellifin bir kitap bölümü olarak hazırladığı, "Kamal Salibi: The Man and Historian, 1929-2011" başlıklı yazısından da yararlanılmıştır); Muhammed Sa'd, "Vefâtü'l-mü'errihi'l-Lübânîyyi'l-müsiri'l-cedel Kemâl eş-Şalîbî", *el-Ehrâm*, <http://gate.ahram.org.eg/News/110906.aspx> (02.09.2011); R. Fisk, "Kamal Salibi: Scholar and Teacher Regarded as one of the Foremost Historians of the Middle East", <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/kamal-salibi-scholar-and-teacher-regarded-as-one-of-the-foremost-historians-of-the-middle-east-2350184.html> (07.09.2011); S. Tamari, "Kamal Salibi (1929-2011): The Model Teacher-Scholar", <https://insidethemiddle.wordpress.com/2011/09/07/kamal-salibi-1929-2011-the-model-teacher-scholar> (07.09.2011); M. Young, "Kamal Salibi, Crossroads to a Man", <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Columnist/2011/Sep-08/148236-kamal-salibi-crossroads-to-the-man.ashx> (10.09.2011); N. Sbaiti – M. Mikdashî, "Kamal Salibi 1929-2011", *Jadaliyya*, [http://www.jadaliyya.com/pages/index/2563/kamal-salibi-\(1929-2011](http://www.jadaliyya.com/pages/index/2563/kamal-salibi-(1929-2011) (06.09.2011); Es'ad Ebû Hañîl, "Kemâl Salîbî: Târîhî lemmâ yüsemâm Lübânân", <http://www.alkhbar.com/node/20896> (10.09.2011); T. Segev, "The Makings of History / Myths and Facts", *Haaretz*, <http://www.haaretz.com/weekend/week-s-end/the-makings-of-history-myths-and-facts-1.384829> (16.09.2011); Itamar Rabinowitz, "Eulogy for a Lebanese Intellectual", *Haaretz*, <http://www.haaretz.com/weekend/week-s-end/eulogy-for-a-lebanese-intellectual-1.387181> (28.09.2011); Tahir H. Kanaan, "In Memoriam: Kamal Salibi: A Scholar of Arab History", <http://www.alaraby.co.uk/english/features/2015/5/2/in-memoriam-kamal-salibi-a-scholar-of-arab-history> (02.05.2015).

CENGİZ TOMAR

SÂLİH AHMED el-ALÎ (صالح أحمد العلي)

Sâlih b. Ahmed b. Ali Bek
b. Muhammed Bek
b. Osmân el-Alî el-Abdelî
(1918-2003)

Iraklı tarihçi.

Musul'da doğdu. Mîr Basrî diğer kaynakların aksine doğum tarihini 1916 olarak kaydeder. Aneze kabilesinin Abdele (Abâdile) kolundandır. İlk ve orta öğrenimini Hızriyye Medresesi'nde tamamladı. Sarraflar Çarşısı'nda babasına yardım etti. 1930'larda bütün dünyaya etkileyen ekonomik krizden dolayı şehirdeki birçok tüccar gibi ailesi de mal varlığını kaybedince tahsiline devam etmeye karar vererek gittiği Bağdat'ta ilk öğretmen okulunu bitirdi (1937). İki yıl ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra yüksek öğretmen okulunun tarih bölümüne girdi ve 1941'de buradan mezun oldu. Okulda tanıyıp etkilendiği hocaları arasında daha sonra Bağdat Üniversitesi'nin ilk rektörü olan Mettâ Akrâvî ile Nâcî Ma'rûf, Mecîd Haddûrî, Kâmil Ayyâd ve Tâhâ el-Hâşimî gibi ilim adamlarıyla Ekrem Züaytır ve Dervîş el-Mikdâdî gibi milliyetçi düşünceleriyle tanınan kişiler anılır. Basra ve Bağdat'ta ortaöğretim okullarında iki yıl öğretmenlik yaptı, ardından Eğitim Bakanlığı tarafından öğrenim için I. Fuâd Üniversitesi'ne (daha sonra Kahire Üniversitesi) gönderilen talebeler arasında yer aldı; Edebiyat Fakültesi'nde tarih öğrenimi gördü (1943-1945). Birincilikle mezun olması sebebiyle kendisine Celâl Sâdık ödülü verildi. Buradaki hocaları arasında Hasan İbrâhim Hasan, Muhammed Mustafa Ziyâde, Muhammed Şefîk Gurbâl ve İbrâhim Nushî zikredilir. Kahire'de tanıştığı bazı Batılı ilim adamlarının da yönlendirmesiyle gittiği Oxford Üniversitesi'nde Hamilton A. R. Gibb yönetiminde *Early History of Basrah: A Study of the Organization of an Islamic Mısır* adlı doktorasını tamamladı (Eylül 1949). Aynı yıl Bağdat'ta tarihçi Abdülazîz ed-Dûrî'nin dekan olduğu Bağdat Üniversitesi Edebiyat ve Bilimler Fakültesi'nde İslâm tarihi hocalığına tayin edildi. 1951'de doçentliğe ve 1955'te profesörlüğe yükseldi. Fakülte-de tarih öğretimiyle ilgili yöntem ve müfredatı birlikte hazırladıkları Dûrî ile başlayan meslek arkadaşlığı ve dostluğu daha sonraki yıllarda derinleşerek devam etti. Edebiyat Fakültesi'nde okuttuğu dersin notlarını geliştirip düzenleyerek 1952'de

telif ettiği, İslâm öncesinden başlayarak Arap tarihi, kabile hayatı, Arap yarımadasında ortaya çıkan devletler, siyasî ve idarî teşkilâtları, kültür ve medeniyet, İslâmiyet'in zuhuru gibi konuları içeren *Muḥâḍarât fi târîhi'l-'Arab* adlı eseri kısa zamanda ilim çevrelerinde büyük ilgi gördü ve günümüze kadar Irak üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmaya devam ederek seksenin üzerinde baskısı gerçekleştirildi. Bir yıl kadar Harvard Üniversitesi'nde araştırma yaptı ve ders verdi (1956-1957). Bağdat Üniversitesi'ne döndükten sonra Edebiyat ve Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü başkanlığı, Ma'hedü'd-dirâsâti'l-İslâmiyyeti'l-ulyâ dekanlığı (1963-1969), Merkezü İhyâi't-türâsi'l-ilmiyyi'l-Arabî başkan vekilliği (1980-1982) gibi idarî görevleri üstlendi. 1963 yılında Irak İlimler Akademisi üyeliğine seçildi, daha sonra bu kurumun başkanlığını yaptı (1978-1996). Irak Felsefe Cemiyeti, Irak Yazarlar Birliği, Ürdün Kraliyet İslâm Medeniyeti Araştırmaları Akademisi, Suriye, Kahire ve Ürdün Arap Dil kurumları, İspanya Arap Enstitüsü, Hindistan Arkeoloji Cemiyeti, UNESCO Dünya Tarihi Cemiyeti (1980-1989) üyeliğine seçildi. UNESCO'ya bağlı Dünya Tarih Yazımı Heyeti başkan yardımcılığı yaptı. Kral Faysal Uluslararası İslâm Araştırmaları (1989), Irak İlimler Akademisi (1999), Birleşik Arap Emirlikleri Sultan Üveys Kültür (1999), Irak Beytülhikme (2001) ödülleriyle Irak Hükümeti Edebiyat nişanı, UNESCO Aristo madalyası, Macaristan Elwa Mazel madalyası, Arap Tarihçileri Birliği Altın nişanına layık görüldü. 25 Aralık 2003 tarihinde vefat etti.

Irak'ta ilim ve düşünce dünyasının önde gelen isimleri arasında yer alan ve sadece Arap dünyasının değil aynı zamanda İslâm dünyasının tanınmış tarihçilerinden olan Sâlih Ahmed el-Alî siyasî tarihçilikten çok kültür ve medeniyet tarihçiliğine yönelmiş, yönetim, sosyal ve ekonomik hayat, din, dil, ilim, düşünce ve şehircilik konularına ilgi duymuştur. Genel İslâm tarihinin seyrini izleme bakımından bü-

Sâlih
Ahmed
el-Alî
1989 yılında
Kral Faysal
Uluslararası
İslâm
Araştırmaları
ödülünü
alırken

yük önem verdiği İslâm şehir tarihçiliği üzerinde özellikle durmuş; Bağdat, Basra, Küfe, Hîre, Sâmerrâ gibi Irak şehirleri yanında Hz. Peygamber'in ilk dönemdeki uygulamalarına ışık tutması bakımından önem taşıyan Mekke ve özellikle Medine ile ilgili eser ve makaleler yazmıştır. Doktora tezinden başlayarak şehir tarihçiliği, sosyal ve ekonomik hayat üzerine yoğunlaşmasında hocası Gibb'in yönlendirmelerinin yanı sıra muhtemelen, Musul'da ticaret hayatının merkezi olan Sarraflar Çarşısı'nda geçen ilk yıllarının da etkisi olmuştur. Herhangi bir kültür ve medeniyete dair genel değerlendirmeler yapılırken cüzi unsurların önem taşıdığını düşünen Sâlih Ahmed, İslâm tarihinde genel resimlerin ortaya konabilmesi için sosyal, ekonomik ve kültürel hayatla ilgili ayrıntıları incelemiş, bu araştırmaların verilerinden hareketle genel hükümlere ulaşmaya ça ba göstermiş, siyasî tarihe de buna yardımcı olduğu ölçüde ilgi duymuştur. Ayrıca milletlerin birlik ve bütünlüğünde dilin önemini vurgulamış, Arap toplumları için dilin en önemli birlik ve bütünleşme aracı olduğunu söylemiş, görüş ve düşüncelerini savunurken her zaman aşırıktan uzak itidal çizgisini benimsemiştir.

Hâmid el-Matbaî, *el-Mü'errih Şâlih Ahmed el-Âlî* (Bağdat 2002), Nâsir Abdürrezzâk el-Mollâ Câsim, *el-Mü'errih Şâlih Ahmed el-Âlî: Riḥletü't-te'sis li-menhecin ekâdimiyyin li-dirâseti't-târîhi'l-Ârabî* (Beyrut 2010) adıyla monografiler kaleme almıştır. Musul Üniversitesi 12 Aralık 2011 tarihinde el-Müerrih el-Üstâz ed-Duktûr Sâlih Ahmed el-Âlî ve cühdühü'l-ilmîyye fi târîhi'l-hadâretü'l-Arabîyye ismiyle bir sempozyum düzenlemiş, sunulan on dört tebliğde Sâlih Ahmed el-Âlî çeşitli yönleriyle tanıtılmıştır.

Eserleri. Telif: *Muḥâdarât fi târîhi'l-Ârab* (Bağdat 1952; daha sonra gözden geçirilip ilâvelerle ve *Târîhu'l-Ârabî'l-kadîm ve'l-bi'setü'n-nebeviyye* adıyla yayımlanmıştır [Beyrut 2000, 2003]); *Hiṭâṭü'l-Başra ve minṭakatühâ* (Bağdat 1952, 1406/1986); *et-Tanzîmâtü'l-ictimâ'îyye ve'l-iḫtişâdiyye fi'l-Başra fi'l-ḳarni'l-evvel el-hicrî* (Bağdat 1953, doktora tezinin daha sonra çıkan araştırmalara dayanılarak yapılmış bazı kısmî ilâvelerle Arapça'ya tercümesidir); *Târîhu'l-Ârab fi'l-ḳurâni'l-vüştâ* (Bağdat 1961, Nâcî Ma'rûf ve Abdullah el-Feyyâz ile birlikte); *el-Edebü'l-Ârabî fi âşâri'd-dârisîn* (Beyrut 1961, başkalarıyla birlikte); *el-Mü'ellefâtü'l-Ârabîyye fi'l-Medîne ve'l-Hicâz* (Bağdat 1383/1964); *el-Me-*

dâ'in fi'l-meşâdiri'l-Ârabîyye (Bağdat 1967); *Ta'dâdü's-sükkâni'l-İrâḳ fi'l-uhûdi'l-İslâmiyyeti'l-ülâ* (Bağdat 1977); *İm-tidâdü'l-Ârab fi şadri'l-İslâm* (Beyrut 1403/1982); *İrân: Manzûrun târîhiyyün li's-şahşiyyeti'l-İrânîyye* (Bağdat 1983); *Dirâsât fi taṭavvuri'l-hareketi'l-fikriyye fi şadri'l-İslâm* (Beyrut 1403/1983); *Bağdâd: Medînetü's-selâm: İnşâ'ühâ ve tanzîmü's-sükkânihâ fi'l-uhûdi'l-Abbâsiyyeti'l-ülâ: el-Cânibü'l-ğarbi* (I, Bağdat 1985); *el-Hicâz fi şadri'l-İslâm: Dirâsât fi aḫvâlihi'l-umrâniyye ve'l-idâriyye* (Amman 1988; Beyrut 1410/1990); *ed-Devle fi 'ahdi'r-Resûl* (I-II, Bağdat 1408/1988); *Devletü'r-resûl fi'l-Medîne: Dirâse fi tekevühîhâ ve tanzîmihâ*, Beyrut 2001, 2004); *Me'âlimü Bağdâd el-idâriyye ve'l-umrâniyye* (Bağdat 1988); *Me'âlimü'l-İrâḳ el-umrâniyye* (Bağdat 1989); *el-'Ulûm 'inde'l-Ârab: Dirâse fi kütübihâ ve mekânatihâ fi'l-hareketi'l-fikriyye fi'l-İslâm* (Beyrut 1409/1989); *Dirâsât fi'l-idâre fi'l-uhûdi'l-İslâmiyyeti'l-ülâ: el-Uşûlü'l-Ârabîyyetü'l-İslâmiyye ve taḳsimâtü'l-İrâḳi'l-idâriyye* (Bağdat 1410/1989); *el-Ḥarâc fi'l-İrâḳ fi'l-uhûdi'l-İslâmiyyeti'l-ülâ* (Bağdat 1410/1990); *Dirâsât fi'l-idâre fi'l-uhûdi'l-Abbâsiyyeti'l-ülâ* (Bağdat 1990); *el-Me'âlimü'l-umrâniyye fi Mekkete'l-mükerreme fi'l-ḳarneyn el-evvel ve's-şânî el-hicriyyeyn* (Bağdat 1990); *Ömer b. 'Abdîl'azîz: Ḥâmisü'l-hulefâ'r-râşidîn* (Beyrut 2000, 2002); *el-İdâre fi'l-uhûdi'l-İslâmiyyeti'l-ülâ* (Beyrut 2001); *Sâmerrâ: Dirâse fi'n-neş'e ve'l-bünyeti's-sükkâniyye* (Beyrut 2001); *Ehlü'l-Fuṣṭât: Dirâse fi terkîbihimi'l-ḳubeli ve merâkizi idâretihim* (Beyrut 2001); *el-Küfe ve ehlühâ fi şadri'l-İslâm: Dirâse fi aḫvâlihe'l-umrâniyye ve sükkânihâ ve tanzîmâtihâ* (Beyrut 2003); *el-Mensûcât ve'l-elbisetü'l-Ârabîyye fi'l-uhûdi'l-İslâmiyyeti'l-ülâ* (Beyrut 2003); *el-Fütühâtü'l-İslâmiyye* (Beyrut 2004); *'Âlî b. Muḥammed şâhibü'z-zenc ve devletühü'l-mehzûze* (Beyrut 2006). Sâlih Ahmed ayrıca *Encyclopaedia Britannica* ve *The Encyclopaedia of Islam*'a da maddeler yazmıştır.

Tercüme: Steven Runciman, *Byzantine Civilization (el-Ḥaḳâretü'l-Bizantiyye ve'l-ḥurûbü's-Şalibiyye*, Bağdat 1956; *el-Medîniyyetü'l-Bizantiyye ve'l-ḥurûbü's-Şalibiyye*, I-II, Bağdat 1957); Ernest Edmonson Ramsaur, *The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908 (Türkiyyetü'l-İstiklâl ve şevratü 1908*, Beyrut 1960); Franz Rosenthal, *A History of Muslim*

Historiography ('İlmü't-târîḫ 'inde'l-müslimîn, Bağdat 1963; Beyrut 1403/1983); George M. Makdisi, *Autograph Diary of an Eleventh-century Historian of Baghdad (Hiṭâṭü Bağdâd fi'l-ḳarni'l-ḥâmisî'l-hicrî*, Bağdat 1404/1984; İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî'nin hayatı, eserleri ve *et-Târîḫ [Müzekkire]* adlı eserinin inceleme ve İngilizce tercümesiyle birlikte neşridir); Robert McCormick Adams, *Land Behind Baghdad: A History of Settlement on the Diyala Plains (Etrâfû Bağdâd: Târîḫü'l-istitân fi sühûli Diyâlâ*, Bağdat 1984, Ali Muhammed el-Miyâh ve Âmir Süleyman ile birlikte); Jacob Lassner, *The Topography of Baghdad in the Early Middle Ages (Hiṭâṭü Bağdâd fi'l-uhûdi'l-Abbâsiyyeti'l-ülâ*, Bağdat 1984); Geoffrey Barraclough, "History" (*Main Trends of Research in the Social and Human Sciences*, The Hague 1978, I, 227-488; *el-İtticâhâtü'l-âmme fi'l-ebḫâsi't-târîhiyye*, Beyrut 1404/1984).

Neşir: Şemseddin es-Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbîḫ li-men zemme ehle't-târîḫ* (F. Rosenthal'in, *A History of Muslim Historiography* içinde İngilizce'ye tercüme ettiği eserin metni, Sâlih Ahmed el-Âlî'nin bu kitabı İngilizce'den Arapça'ya tercümesi sırasında Arapça olarak neşredilmiştir. Bağdat 1963); Hasan b. Abdullah el-İsfahânî, *Bilâdü'l-Ârab* (Riyad 1388/1968, Hamed el-Câsir ile birlikte); Câhîz, *Kitâbü'l-Büldân* (Bağdat 1970); İbnü'l-Fakih el-Hemedânî, *Bağdâd Medînetü's-selâm* (I-II, Bağdat 1977, 1985); Ebü'l-Vefâ el-Bûzcânî, *el-Medḫal ilâ 'ilmi'l-arismâtik (et-Türâşü'l-ilmîyyü'l-Ârabî*, I/1, Bağdat 1977, s. 18-29); a.mlf., *Mâ yaḫtâcu'ileyhi's-şânî min 'ilmi'l-hendese* (Bağdat 1979); Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî, *el-Ḥâvî'l-ḳudsî fi fûrû'l-fıḳhi'l-Ḥanefî* (I-II, Dımaşk-Beyrut 1432/2011).

Makale: Sâlih Ahmed'in kaleme aldığı 100'ün üzerinde makaleden bazıları şunlardır: "Aḫkâmü'r-Resûl fi'l-arâzi'l-meftûḫa" (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-Fünûn*, sy. 1, Bağdat 1956, s. 23-43); "Müvazzafü Bilâdi's-Şâm fi'l-ahdi'l-Ümevî" (*el-Ebḫâs*, XIX/1, Beyrut 1966, s. 44-79); "Hiṭâṭü'l-Medîneti'l-münevver" (*el-Ârab*, XII/1, Riyad 1387/1967, s. 1057-1122); "Mülkiyyetü'l-arâzi fi'l-Hicâz fi'l-ḳarni'l-evvel el-hicrî" (*el-Ârab*, XI/3, Riyad 1389/1969, s. 961-1005); "Ḳudâtü Bağdâd fi'l-âşri'l-Abbâsî" (*MMİlr.*, XVIII, Bağdat 1969, s. 145-208); "The Foundation of Baghdad" (*The Islamic City*, ed. A. H. Hourani – S. M. Stern, Oxford 1970, s. 87-101); "el-Âṭâ fi'l-Hicâz ve tanzîmuhü

fi'l-uhûdî'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ" (MMİlr., XX, 1970, s. 37-87); "İdâretü Hürâsân fi'l-uhûdî'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ" (Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb, Câmî'atü Bağdâd, sy. 15, 1972, s. 311-344); "Meşâdiru dirâseti târihi'l-Küfe fi'l-kurûni'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ" (MMİlr., XXIV, 1974, s. 137-171); "el-Üsretü'l-Abbâsiyye fi Bağdâd" (Sümer, XXXI, 1975, s. 231-274); "Elvânü'l-melâbisi'l-Arabiyye fi'l-uhûdî'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ" (MMİlr., XXVI, 1975, s. 71-107; XXVII, 1976, s. 62-101); "Menâzilü'l-ğulefâ" ve kuşûruhüm fi Bağdâd fi'l-uhûdî'l-Abbâsiyyeti'l-ûlâ" (Sümer, XXXII/1-2, 1976, s. 145-189); "er-Rivâye ve'l-isnâd ve eşeruhümâ fi ta'avvuril-hareketi'l-fikriyye fi şadri'l-İslâm" (MMİlr., XXXI/1, 1980, s. 11-33); "et-Tedvîn ve zuhûru'l-kütübî'l-muşannefe fi'l-uhûdî'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ" (MMİlr., XXXI/2, 1980, s. 3-46); "Târîhu'l-ğilm 'inde'l-Arab" (MMİlr., XXXIII/4, 1982, s. 3-40); "Naklû kütübî'l-ulûm ile'l-Arabiyye" (MMİlr., XXXIV/21, 1983, s. 3-44); "Târîhu'l-şulemâ ve fehârisü'l-muşannefât fi'l-meşâdiri'l-Arabiyye" (MMİlr., XXXIV/1, 1983, s. 3-41); "Müsevviğâtü tecdîdi kitâbeti't-târîh" (MMİlr., XXXIX/4, 1988, s. 5-45); "el-Me'âlimü'l-umrâniyye fi Mekketel-mükerrreme fi'l-ğarneyn el-evvel ve's-şânî" (MMİlr., XL/1, 1989, s. 5-55; XL/2, s. 5-51; XL/3, s. 5-38); "Mülkiyyetü'l-arâzi fi 'ahdi'r-Resûl" (el-İdâretü'l-mâliyye fi'l-İslâm, Amman 1989-1990, II, 391-431); "Akvâlü'l-Arab ve mü'ellesâtühüm fi haşâ'işi's-şü'ûb ve'l-büldân" (MMİlr., XLI/3, 1992, s. 5-48); "el-Ğayrevân fi'l-uhûdî'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ" (MMİlr., XLIII/1, 1996, s. 5-54) (eser ve makalelerinin bir listesi için bk. Merzûk, IV, 25-30).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Tefvîk Hüseyin, "Mâ Sâheme bihi'l-mü'errihüne'l-Arab fi'l-mi'etî's-seneti'l-ağîre fi dirâseti't-târîhi'l-Arabî ve ğayrih 'an sîreti'n-Nebî Muḥammed", *Mâ Sâheme bihi'l-mü'errihüne'l-Arab fi'l-mi'etî's-seneti'l-ağîre fi dirâseti't-târîhi'l-Arabî ve ğayrih*, Beyrut 1959, s. 44; Abdülcebbar Abdurrahman, *Fihristü'l-maḥbû'âti'l-İrâkıyye: 1856-1972*, Bağdad 1979, II, 345, 368, 370, 381, 389, 390, 397, 402, 444, 448, 451; Ahmed Matlûb, *Ḥareketü't-ta'rib fi'l-İrâk*, Bağdad 1403/1983, s. 137, 139; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, *Medḥal ilâ târihi neşri'l-türâsi'l-Arabî*, Kahire 1405/1984, s. 166, 272; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Ḥareketü'l-edebîyye fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Beyrut 1986, s. 583, 585; Mir Basrî, *A'lâmü'l-edeb fi'l-İrâkı'l-ḥadîs*, London 1415/1994, II, 555-556; Abdullah el-Cübûrî, "Şâlih Ahmed el-Âlî", *Mevsû'atü Beyti'l-ḥikme li-a'lâmi'l-Arab fi'l-ğarneyni't-tâsi' aşer ve'l-işrin*, Bağdad 1420/2000, I, 245-246; Sabâh Nûrî el-Merzûk, *Mu'cemû'l-mü'ellifin ve'l-küttâbi'l-İrâkıyyin: 1970-2000*, Bağdad 2002, IV, 25-30; "Mecma'iyûn fi zimmeti'llâh", *MMLA'Ûr.*, XXVII/65 (1424/2003), s. 261; "ed-Duktûr Şâlih Ahmed el-Âlî fi zimmeti'l-ğulûd", *MMİlr.*,

LI/2 (1425/2004), s. 273-277; Abdülazîz b. Sâlih el-Hilâfî, "Ve Raḥale Şâlih Ahmed el-Âlî (1918-2003)", *el-Arab*, XXXIX/2, Riyad 1425/2004, s. 478-481; Hüdâ Yâsîn Yûsuf ed-Debbâğ, "Menhecü'd-Duktûr Şâlih Ahmed el-Âlî fi kitâbihî Muḥâdarât fi târihi'l-Arab", *Dirâsât Mevsûliyye*, sy. 36, Musul 1433/2012, s. 135-152; Zünnûn Yûnus et-Tâî, "el-Üstâz ed-Duktûr Şâlih Ahmed el-Âlî (1918-2003): el-Menhec ve'l-ârâḫü't-târîhiyye", *a.e.*, sy. 40 (1434/2013), s. 1-24; Mehâ Saîd Humeyd, "Şâlih Ahmed el-Âlî ve cühûdühü'l-İlmiyye fi dirâseti ḥıtaḫi Bağdâd", *İzâ'at Mevsûliyye*, sy. 70, Musul 1434/2013, s. 1-15; İbrâhim Haîl el-Allâf, "el-Mü'errih ed-Duktûr Şâlih Ahmed el-Âlî ve cühûdühü fi ḥidmeti't-târîhi'l-Arabî ve'l-İslâmî", http://www.allaf.blogspot.com/blog-post_2010/02/blog-post_13.html (08.01.2015); Nâsir Abdürrezzâk el-Mollâ Câsim, "ed-Duktûr Şâlih Ahmed el-Âlî şeyḫü'l-mü'errihîne'l-ekâdimiyye'l-İrâkıyyîn", <http://www.aljaredah.com/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=18092> (08.01.2015); M. Nizâr ed-Debbâğ, "el-Üstâz ed-Duktûr Şâlih Ahmed el-Âlî ve dirâsetühü li-me'âlimi'l-İrâkı'l-umrâniyye", http://dr-m-aldabbagh.blogspot.com.tr/2012/04/blog-post_1599.html (08.01.2015).

AHMET ÖZEL

SÂLİH PAŞA

(ö. 1057/1647)

Osmanlı vezîriâzâmî.

Hayatının ilk dönemleri hakkında yeterli bilgi yoktur. Dönemin kaynaklarında ittifakla belirtildiğine göre Bosna asıllıdır. Devrin önemli devlet adamlarından biri olan kardeşi Murtaza Paşa'nın hayatına dair bilgilerden hareketle ailesinin Hersek sancağında Nevesinli olduğu belirtilir. Evliya Çelebi ise onun Hersek'te Lubin kasabasından çıktığını yazar (*Seyahatnâme*, I, 127). İdamı sırasında yaşının henüz kırka veya elliye ulaşmadığına dair bilgilerden hareketle 1600 yılı civarında doğduğu söylenebilir. Sâlih Paşa'dan bahseden bütün kaynaklarda henüz genç yaşta iken muhtemelen 1628-1629'da Rumeli beylerbeyi bulunan defterdar ve vezir Mustafa Paşa'nın yanına gelip kabiliyetiyle onun takdirini kazandığı, divan kâtipliği yaptığı ve bölük halkı arasına girdiği ifade edilir. Kısa sürede çevresinde tanınarak sarayda söz sahibi kişilerle sıkı bağlar kurduğu ve bu sayede yükselmeye başladığı belirtilir. Bunda kardeşlerinin de rolünün olduğu düşünülebilir. Murtaza Paşa yanında bir diğer kardeşi Zülfikar Ağa'nın da önemli hizmetlerde bulunmuş nüfuzlu biri olması ailenin saraydaki intisap ağı içerisinde yerini belirlemek bakımından ipucu sağlar. Ayrıca yine Bosna yoluyla kurulan hemşehrilik bağlarının bunda rol oynadığı düşünülebilir. Nitekim Mustafa Paşa'nın 1042'de

(1632) katli üzerine hemşehrisi olan rûznâmeçi İbrâhim Efendi'nin yakın adamları arasına giren Sâlih Efendi onun sayesinde kısa sürede çeşitli görevler almaya başladı. Özellikle maliye dairelerinde çalışması, kendisine bir taraftan kariyer itibarıyla tecrübe kazandırırken diğer taraftan servet ve güç sahibi olmasının önünü de açtı. Başmuhasebe, cizye, defter emaneti, matbah emaneti, tersane emaneti gibi malî açıdan önemli görevlerde bulundu. 1045 Ramazanında (Şubat 1636) matbah emini idi, 1050 yılı Muharreminde (Mayıs 1640) tersane eminiğine getirildi (*Topçular Kâtibi*, s. 1041, 1141). Sultan İbrâhim döneminde giderek daha üst vazifeler aldı. 1053'te (1643) tersane eminiğinden kapıcılar kethüdâlığı görevine geçti. Daha sonra mirâhur ve ardından yeniçeri ağası oldu. 1054 Rebülâhîrinde (Haziran 1644) kendisine kubbe vezirliği verildi. İki ay dolmadan ikinci vezir unvanı ile başdefterdarlığa getirildi (27 Cemâziyelevvel / 1 Ağustos).

Sâlih Paşa'nın üç yıl içerisindeki bu hızlı yükselişi dönemin tarihçilerince hemşehrilik bağlarına, Sultan İbrâhim'in yakın çevresiyle olan iyi ilişkilerine, ustaca izlediği siyasete yorulur. Kâtib Çelebi, onun iş bitirici yalan sözler ve gurur okşayıcı iltifatlar yanında bol miktarda para ve hediye dağıtarak pek çok kimseyi yanına çektiğini ifade eder (*Fezleke*, III, 831-832). Ayrıca Sultanzâde Mehmed Paşa'nın azledilmesinde de rol oynadığını, "mekr ve hile"siyle vezîriâzamlık makamına geçtiğini yazar. Onun azlinde gerçekten rol oynayıp oynamadığı kesin olarak bilinmiyorsa da o sırada ikinci vezir olduğundan vezîriâzamlık makamına en yakın aday konumunda bulunan Sâlih Paşa, Girit'e yönelik sefer faaliyetlerinin hızlandığı kritik dönemde 28 Şevval 1055'te (17 Aralık 1645) vezîriâzamlığa getirildi. İlk iş olarak selefi Sultanzâde Mehmed Paşa'yı Girit serdarı tayin ettirip İstanbul'dan uzaklaştırdı. Sultan İbrâhim'in dengesiz hareketlerini dikkate alarak iktidarını sağlamlaştırmaya yönelik adımlar atmaya çalıştı, kendi yakınlarını önemli görevlere getirmeye ve padişah üzerinde etkili olan harem halkı ile iyi geçinmeye çaba gösterdi. Ancak Girit'te başarı kazanmış olan "Hanya fâtihî" Kaptanıderyâ Yûsuf Paşa'nın katline engel olamadı. Venediklilerin ele geçirilen Han-ya'ya yönelik karşı saldırısı ve donanmanın hazırlık yaparak Girit'e hareketi, bu esnada Venediklilerin Çanakale Boğazı civarını abluka altına almaları gibi meselelerle uğraştı. 1646 yılında Venedikli-